

OSMANLI ASKERİ BELGELERİNE GÖRE 93 HARBİ AREFESİNDE KARADAĞ ORDUSU

Araştırma Makalesi / Research Article

Tekinsoy, Y. E. (2021). Osmanlı Askerî Belgelerine Göre 93 Harbi Arefesinde Karadağ Ordusu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1271-1284. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.983664>.

Geliş Tarihi: 16.08.2021

Kabul Tarihi: 24.08.2021

E-ISSN: 2149-3871

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TEKİNSOY
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
yunusemretekinsoy@gmail.com
ORCID No: 0000-0002-1806-4542

ÖZ

Avrupa kıtasının güneybatısında bulunan Balkan yarımadası coğrafi olarak Avrupa ve Asya kıtaları arasında önemli bir geçit durumundadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren izlediği batıya doğru genişleme politikası XV. yüzyılda Balkanların büyük bölümünün Osmanlı hâkimiyetine girmesine zemin oluşturmuştur. II. Mehmet Dönemi'nden itibaren Osmanlı ilerleyişine sahne olan Karadağ ise 1479'da tamamen Osmanlı egemenliği altına girmiştir. Karadağ coğrafyasının dağlık ve engebeli oluşu bölgede Osmanlı egemenliğini sınırlı kılmış, hemen hemen her dönemde Karadağlılar sorun teşkil etmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda milliyetçilik akımının de etkisiyle Karadağ, Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyan alanına dönüşmüştür. 1852-1853 ve 1862 yıllarında Osmanlı Devleti tarafından Karadağ'a askeri harekâtlar tertip edildiği de Rusya ve Avusturya'nın izlediği politikalar bu çabaları sonuçsuz bırakmıştır. 93 Harbi'ne zemin oluşturan 1875 Hersek ve 1876 Bulgar isyanları siyasi emellerine ulaşma yolunda Karadağ ve Sırbistan için de uygun bir ortam oluşturmuş, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Bu çalışma iki askeri rapordan hareketle 93 Harbi arefesinde Karadağ Ordusunun durumunu değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma hazırlanırken Karadağ ordusu hakkındaki bilgilerin yanında Karadağ'ın savunmasında önemli bir yer tutan Karadağ coğrafyası ve Karadağ halkının durumu da değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Karadağ, Karadağ Ordusu, Osmanlı-Karadağ Harbi, Ali Fitrî.

MONTENEGRO ARMY ON THE VERGE OF THE RUSSO-TURKISH WAR (1877–1878) ACCORDING TO OTTOMAN MILITARY DOCUMENTS

ABSTRACT

The Balkan peninsula, located on the southwest of the European continent, is geographically an important gateway between the continents of Europe and Asia. The westward expansion policy that the Ottoman Empire followed since its establishment led the Ottoman domination on most of the Balkans in the 15th century. Montenegro, which was the scene of the Ottoman advance since the reign of Mehmet II, came totally under Ottoman rule in 1479. The mountainous and rugged nature of Montenegro geography limited the Ottoman dominance in the region, and Montenegrins were a problem in almost every period. Upon the influence of the nationalist movement especially in the 19th century, Montenegro turned into a rebellion against the Ottoman Empire. Even though some military operations were organized in Montenegro by the Ottoman Empire in 1852, 1853, and 1862, the policies followed by Russia and Austria left these efforts inconclusive. The 1875 Herzegovina and 1876 Bulgarian rebellions, which formed the basis for the Russo-Turkish War, created a suitable environment for Montenegro and Serbia to achieve their political ambitions, and they declared war on the Ottoman Empire. Based on two military reports, this study was generated so as to evaluate the situation of the Montenegro Army on the verge of the '93 War. While preparing the study, in addition to the information about the Montenegro army, the geography of Montenegro, which has an important place in the defense of Montenegro, and the situation of the Montenegrin people were also evaluated.

Keywords: Balkans, Montenegro, Montenegro Army, Ottoman-Montenegro War, Ali Fitrî.

GİRİŞ

Balkanlar, XIX. yüzyılda Macarların, Hırvatların, Arnavutların, Boşnakların, Sırpaların, Rumenlerin, Bulgarların, Karadağlıların, Yunanlıların ve Avrupalı Türklerin yaşadığı topraklardı. Güneydoğu Avrupa'nın tamamı, uzun veya kısa dönemler için Osmanlı Türklerinin egemenliği altında kalmış ve bu nedenle siyasi olarak Avrupalılar tarafından Türkiye diye adlandırılmıştı (Sloane, 1914: 3). Coğrafi olarak ise Avrupa kıtasının güneybatısında bulunan yarımada Balkanlar denilmiştir. Adını Bulgaristan'ı batıdan doğuya doğru uzanarak ikiye bölen “Balkan”¹⁴ dağlarından alan yarımada'nın doğu, güney ve batı sınırları hakkında coğrafyacılar arasında fikir birliği bulunmasına rağmen kuzey sınırı konusu tartışmalıdır. Bir kısım coğrafyacılar bu sınırı Tuna ve Drava nehirleri olarak kabul ederken bir kısım coğrafyacılar ise Karpat dağlarının doğusundan geçirmektedirler. İkinci sınır esas alındığında 1.000.000 km² civarında bir alana tekâbül etmektedir (Karpat, 1995: 25)¹⁵. Balkan yarımadası Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan önemli bir geçit konumundadır. Yarımada'nın ilk dikkat çeken özelliği isminin manasından da anlaşılabilceği gibi oldukça dağlık yapıya sahip olmasıdır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ni ziyaret etmiş ve bir müddet Osmanlı hizmetinde de bulunmuş olan Helmuth von Moltke İstanbul güzergâhında ilerlerken Balkan coğrafyasını şöyle tarif etmiştir: “Balkanların ne tarafını gördümse güney yamaçları, kuzey yamaçlarına göre hep daha dik, daha sarp ve daha kayalık. İslimye'den, yüksek, tepeleri sivri sivri dağların muhteşem bir görünüşü var. Güneş bunların en cüretli ve en göz alıcı şekiller gösteren çıplak yamaçlarını aydınlatırken doruklarına bulutlar sarılıyor”(Moltke, 1969: 25). Gerçekten de Balkanlar yüksek dağ sıraları ve bunların arasından akan nehirlerin derin vadiler oluşturduğu bir coğrafya görünümündedir (Akman, 2006: 23-29; Kaçmaz, 2003: 11-37).

Balkan Yarımadası'nın dünya siyasetindeki önemi, öncelikle coğrafi konumu ile ilgilidir. İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nda Avrupa'yı Asya'dan yalnızca birkaç yüz metrelik su ayırmaktadır. Asya tarafında, uygun rotalar takip edildiğinde Orta Doğu'nun tüm bölgelerine erişim sağlanabilir. Süveyş Kıstağına ulaşıldığında dünyanın bir başka büyük kara kütlesiyle iletişim için hiçbir engel kalmaz. Avrupa'da da durum çok farklı değildir. Doğu'dan Batı Avrupa'ya ulaşabilmek için karadan en uygun rotalar Tuna vadisi boyunca uzanır. Asya ve Avrupa bağlantısında Balkanların bu uygun konumu ayrıca tarih boyunca Karadeniz üzerinden Akdeniz limanlarına bağlanan ticaret yollarının güzergâhı üzerinde yer almasından dolayı daha da farklı bir önem arz eder. Yarımada'nın Avrupa, Asya ve Afrika'ya ilişkin bu hâkim konumu, bölgeye her çağda siyasi ve ekonomik bir değer kazandırmıştır (Buxton and Leese, 1919: 11). Balkan Yarımadası'nın coğrafi konum itibariyle önemli bir geçit durumunda olması tarihte, “Balkanlara hâkim olan devletin, batıda Avrupa'yı doğuda ise Rusya'yı tehdit etme” (Sander, 1969: 3) gücünü elde etmesini sağlamıştır.

Bu denli stratejik önem ihtiva eden ve doğu ile batı arasında bir köprü vazifesi gören Balkanların dikkat çeken özelliklerinden birisi ise coğrafyanın da etkisiyle etnik ve dinî çeşitliliği içerisinde barındırmasıdır. Balkan yarımadasının batıda özellikle Karadağ örneğinde olduğu gibi sarp ve geçit vermez dağlarla kaplı olması bir taraftan bu gibi yerlerde oturan insanların dış dünya ile olan iletişimin azalmasına ama diğer taraftan etnik ve dinî çeşitliliğin de artmasına neden olmuştur. Bugün literatürde *Balkanizasyon*¹⁶ kavramının temelinde de bu çeşitliliğe yapılan vurgu

¹⁴ Günümüzde belli bir coğrafi alanı tarif etmekte kullanılan “Balkan” kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir. Balkan(lar) kelimesinin kökeni ve anlamı üzerine bir makale kaleme alan Stachowski, “ormanlık dağ(lar)” (Bu, geleneksel bir çeviridir, ancak “bataklık ormanlarla kaplı dağlar” gibi toplu bir anlam muhtemelen daha doğrudur.) ve bu türev bugün bile bilinen uluslararası coğrafi bir terim olarak yaşamaktadır: Balkan(lar).” ifadesiyle kelimeyi anlamlandırmaktadır. Bkz. Stachowski, 2014: 155-159. Kaçmaz ise Balkan coğrafyası hakkında kaleme aldığı makalesinde çeşitli kaynaklar üzerinden bir değerlendirme yaparak kelimenin Türkçe kökenine vurgu yapmaktadır. Balkan coğrafyası ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Kaçmaz, 2003: 11-37. İnalçık kelimenin “sıra-dağ” veya “dağlık” anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bkz. İnalçık, 2004: 20.

¹⁵Sander, coğrafyacılar tarafından bölgenin sınırlarının kolay bir şekilde çizilmesine rağmen, siyaset bilimcilerin hangi devletleri Balkan devleti olarak saymak noktasında çok kere anlaşamadıklarını belirtmektedir. Bkz. Sander, 1969: 1-2.

¹⁶Arsoy, Balkanizasyonu (İng.Balkanization, Alm.Balkanisierung, Fr.Balkanisation), “Dolayısıyla geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren Afrika, Ortadoğu gibi dünyanın diğer bölgelerini de kapsayacak şekilde muhtelif jeopolitik ve tarihsel bağlamlarda kullanılan balkanlaşmanın bir kavram olarak doğuşu 1912-13 Balkan Savaşlarının sonucudur. Bu dönemde Alman diline ‘Balkanisierung’ olarak giren ve ‘büyük siyasi ve ekonomik

dikkat çekmektedir. XIX. yüzyılda milliyetçiliğin toplumlar üzerindeki etkisini artırması etnik ve dini çeşitliliğin oldukça fazla olduğu Balkanları dünya gündeminde ilk sıralara taşımıştır. Umumiyetle klasik ortaçağ imparatorluğu görünümüne sahip olan ve Balkan coğrafyasını, aralarında paylaşılan Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ayrılıkçı milliyetçilik hareketlerinden de en çok etkilenen devletler haline getirmiştir. XIX. yüzyılda hızlı bir çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti bir taraftan başta Rusya ve İngiltere olmak üzere büyük devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olurken diğer taraftan önce Balkanlarda başlayan fakat zamanla devletin geneline yayılan milliyetçi temelli ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Balkan yarımadasının güneyinde bulunan, uzun zamandır zayıf bağlarla olsa da Osmanlı hâkimiyet sahasının içerisinde yer alan Karadağ¹⁷ da milliyetçilik akımının etkisinin derinden hissedildiği bölgelerden birisidir. Aslında Karadağ, Osmanlı Devleti açısından hâkimiyet altına alındıktan sonra hemen hemen her dönemde problemlerle bir bölge olmuştur. Özellikle uzun süre Karadağ'da iktidarı elinde tutan Petroviç ailesi hiçbir zaman Osmanlı hâkimiyetini kabul etmemiştir (Gölen, 2011: 503). Fethinden itibaren Karadağlılar sık sık eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlar, bölgelerindeki köylere saldırarak yağma ve katliamlar gerçekleştirmişler, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayılcı bir politika takip etmişlerdir. Osmanlı Devleti bu yayılcı emellerin önüne geçebilmek için Karadağ sınırına derbent ve kaleler inşa etmeye çalışmış, sınır kalelerine asker takviyesinde bulunma yoluna gitmiştir (Gölen, 2009: 217-218). Ayrıca Osmanlı Devleti, 1852 - 1853 ve 1862 yıllarında Karadağ'a karşı askeri harekât gerçekleştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Karadağ'a karşı aldığı bütün tedbirlere rağmen 93 Harbi'ne¹⁸ giden süreçte önce 1875'te Hersek İsyanı başlamış ve Osmanlı Devleti'nin isyanla başa çıkamaması nedeniyle 1876'da Filibe civarında Bulgarlar isyan etmiştir. Bulgar İsyanı kısa sürede bastırılmasına rağmen Avrupa kamuoyu Osmanlı Devleti aleyhinde bir hal almıştır. 13 Mayıs 1876 tarihinde Rusya, Almanya ve Avusturya tarafından tebliğ edilen Berlin Momenandumu ve 31 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi gibi iç ve dış meseleler Osmanlı Devleti'nin elini zayıflatmıştır (Yılmazçelik ve Özdem, 2014: 15-16). Ortaya çıkan uygun şartlar Sırbistan ve Karadağ'ı da harekete geçirmiş ve 17 Haziran 1292 Sırbistan, 18 Haziran 1292'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmiştir (OSK, K. 8, N. 3, A. 12). Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında gerçekleşen muharebelerde muzafferiyete ulaşılmasının nedeni ordunun doğru idare edilemeyeişine bağlayan İsmail Fazıl Paşa, savaşın sonuna doğru Karadağ'ın toplayabildiği birlikler ile Nikşik, Bar ve Ülgün'ü de Osmanlı Devleti'nden aldığından bahsetmektedir. Savaş 8 Ocak 1878 (27 Kânun-ı sanî 1293)'de gerçekleştirilen anlaşma ile sona ermiştir (İsmail Fazıl Paşa, 1329: 59).

Bu çalışma temelde Osmanlı Devleti ve Karadağ arasında gerçekleşen muharebeler esnasında Karadağ ordusunun askeri gücünü, Osmanlı askeri raporları esas alınarak ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bu bakımdan savaşı hazırlayan şartlar ve safahatı hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Diğer taraftan Karadağ'ın dağlık ve sarp coğrafyası, bu coğrafyanın Karadağ

birimlerin parçalanması' olarak tanımlanan kavram, tarihsel bağlamı içinde ele alındığında büyük devletlerin rekabeti sonucunda birbirleriyle savaşan Balkan devletlerinin durumunu ve Osmanlı Devletinin ardından bölgede hüküm süren anarşiyi ifade etmekteydi. Fransız ansiklopedisi Büyük Larousse'un aşağı yukarı aynı dönemde yayımlanan baskısında ise, 'aynı idari ve siyasal yapı içinde yer alan coğrafi bir bütünlüğün parçalanma süreci' olarak tanımlanan balkanlaşmanın itici gücü Alman bakış açısındaki gibi dış dinamikler değil, ulusçuluktur' ifadelerine yer verdikten sonra, Todorova'nın 'büyük ve yaşanabilir siyasal birimlerin parçalanması' olarak tanımladığı 'balkanlaşma', aynı zamanda 'kabilecilğe, ilkelik ve barbarlığa dönüş' gibi imaları da taşımaktadır." tespitiyle etnik çeşitliliğe de bir göndermede bulunmaktadır. Bkz. Arısoy, 2003: 83-84.

¹⁷Osmanlı Devleti XV. yüzyılda Balkanların büyük bir kısmını hâkimiyeti altına almıştır. II. Mehmet döneminde Karadağ coğrafyası da Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeye başlanmıştır. 1479'da hâkimiyet altına alınan Karadağ, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra belli dönemlerde müstakil sancak olarak yönetilmiş, bazen de İşkodra sancağına bağlanmıştır. Osmanlı Devleti vergilerini ödemeleri kaydıyla Karadağlıları iç işlerinde serbest bırakmış, müstakil bir devlet gibi hareket etmelerine de göz yummuştur. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Urhan, 2015: 116-119.

¹⁸ Osmanlı Devleti 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi'nde Rusya ile savaşmıştır. Savaş Kafkas ve Balkan olmak üzere iki cepheye gerçekleşmiş, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Yenilgi Osmanlı Devleti'ni siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanda olduğu kadar demografik olarak da olumsuz etkilemiştir. Uzman, 2017: 95; Ayrıca 93 Harbi'ne genel bir bakış için bkz. Karıcı, 2017: 229-231.

ahâlisini nasıl etkilediği ve Karadağ ordusunun teşkilinde bunun nasıl bir etkiye sahip olduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. 1876-1878 OSMANLI-KARADAĞ MUHAREBELERİ HAKKINDA HAZIRLANAN İKİ ASKERİ RAPOR

Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanan 1876-1878 Osmanlı-Karadağ Savaşı esnasında Karadağ ordusunun durumu ile alakalı olarak derli toplu eser sayısı oldukça sınırlıdır. Tarihimizde umumiyetle 93 harbi olarak nitelendirilen 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'nın bir parçası ya da sebeplerinden birisi olarak nitelendirilebilecek Karadağ muharebeleri esnasında gerçekleşen olaylarla ilgili olarak Türkiye'deki en geniş koleksiyon Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde yer almaktadır. Arşivde 93 Harbi'ni konu alan "Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (ORH)" hariç olmak üzere doğrudan 1876-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Karadağ ve Sırbistan arasındaki muharebeleri kapsayan ve toplamda 2928 belgeden müteşekkil "Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu (OSK)"¹⁹ bulunmaktadır.

Bu belgeler içerisinde muharebeler esnasında Karadağ ordusunun durumunu konu alan iki belge özellikle dikkat çekicidir. Katalogda 654 sıra numarasıyla tasnif edilen (OSK, K. 8, N. 124, A. 12)²⁰ belgenin katalogdaki konu kısmında "Karadağ ve Karadağlılar hakkında genel bilgi. Karadağ'ın kale gibi olduğundan Türklerin burada savaşmasının çok zor olduğu. Karadağ halkının savaş sırasındaki durumu ile Karadağ'ın askeri gücü" bilgilerine yer verilmiştir. Bilgilerin belge tasnifi esnasında içeriğinden hareketle yazıldığı anlaşılmaktadır. Toplam 22 varaktan oluşan belgenin herhangi bir başlığı bulunmamakta, hazırlayanla ilgili bilgiye yer verilmemektedir. Belge genelde Hersek İsyanı ve Karadağ Muharebeleri ile özelden Karadağ hakkında malumat veren bir rapor niteliğine sahiptir. Belge, "Karadağ'ın mevki-i coğrafisi (Şato Briyand nam müverrihin kavlince hürriyetin meskeni daima dağdır) şu tâbirimeşhûrun yaraştığı bir ahâlî var ise o da muzaffer tarihi mücmelenbeyân eylediğimiz ahâlî olacağı şüphesizdir"²¹ ifadeleriyle başlamaktadır. Yaptığımız karşılaştırmalar neticesinde raporun hazırlayıcısının Ali Fitrî Bey olduğu anlaşılmıştır. Arada kesintiler olmakla birlikte Mekteb-i Harbiyye Coğrafya-yı Askerî ve Tarih-i Harb muallimliği vazifesini uzun yıllar devam ettiren ve coğrafyanın harp üzerindeki etkilerini konu alan çalışmalar yapan Ali Fitrî Bey'in, Ta'birât-ı Sevkiyye ve Avârız-ı Coğrafya, 91-92 Hersek Seferi, 92-93 Osmanlı Karadağ Seferi ve Hal-i Hazır Darü'l-harekâtı, 92-293 Osmanlı-Sırp Seferi ve Hal-i Hazır Darü'l-harekâtı, Coğrafya Notları ve İstatistikî ve İktisadî Coğrafya eserleri bulunmaktadır (Ali Fitrî, 2021: 1-3). Katalogda belge tarihi olarak 1291 (1875-1876) (Osmanlı Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu, 1993: 48) düşünülmüş olmasına rağmen daha sonra hazırlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ali Fitrî Bey 1902'de Harbiye'den Topçu Yüzbaşı olarak mezun olmuş söz konusu belgenin genişletilmiş şekli olarak tefrika edilen "(91-92) Hersek Seferi 92-293 Osmanlı-Karadağ Seferi ve Hâl-i HâzırDârü'l-Harekâtı" başlıklı eser 1327²² (1911-1912) yılında basılmıştır. Buradan hareketle raporun 1902 sonrasında hazırlanmış olması gerekmektedir. Zaten raporun anlatım tarzından harp sonrasında hazırlandığı anlaşılmaktadır. Matbu eserle bilgiler örtüşmekte ancak sayfa sıralaması farklılık arz etmektedir.

¹⁹ Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı Arşivi'nde, Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Kataloğu'nda (OSK) bulunan belgeler harekâtın meydana geldiği sırada Seraskerliğin Ordular ve diğer komutanlıklarla olan yazışmalarını içermektedir. Bunun yanında doğrudan harekâtla ilgili olmayıp, dönemin diğer askerlik hizmetleriyle ilgili belgeler de bulunmaktadır. Katalogda bulunan belgeler içeriği bakımından; askeri istihbarat, askeri harekât, lojistik destek, asker tertibi, celbi ve sevkıyatı, komutan tayin ve azilleri konularını kapsamaktadır. Katalogda doğrudan harple ilgili olmayan ancak önceden dosya usulü tasnifi yapılırken bu koleksiyona dâhil edilen bazı belgeler de bulunmaktadır. *Osmanlı Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu*, 1993: III.

²⁰ Kısaltmaların açıklamaları şu şekildedir: OSK: Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Kataloğu, K.: Kutu, N.: No, A.: Aded

²¹ Belgenin ilk cümlesinde bahsedilen Şato Briand; Fransız Edebiyatı'nda Romantizm akımının kurucusu kabul edilen, yazar, politikacı ve diplomat *François-René de Chateaubriand*'dir. Yazarın biyografisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *The New International Encyclopædia*, 1905: 538-539.

²² Eserin transkripsiyonunu hazırlayan Zafer Gölen ayrıca yazarın biyografisine de yer vermiştir. Bu kısımda Ali Fitrî Bey'in eserini 20 Ocak 1912'de tamamladığı bilgisine yer almaktadır. Bkz. Ali Fitrî, 2021: 1.

Belgenin ilk sayfasında Karadağ isminin manası ve Karadağ'ın sınırları izah edilirken; “İslavça Çernagora yahud İtalyanca Montenegro kelimeleri aynı mânâyamüfidolub Karadağ lafzının tercümesidirler. Rumlar Mavrovouni, Türkler Karadağ, Arnavudlar Mâkisniye tesmiye ederler. Tesmiye olduğu isim ne olursa olsun arzın şu köşesinin şan ve şöhreti noksan değildir. Karadağ ile hem-hudûd olan Osmanlı ve Avusturya hükümetleridir. Şark-ı şimâli ve cenûb cihetleri Hersek ve Arnavutluk ile mahdûdolubcihet-i garbiyesi ise Avusturya'nın Kataro dairesinde ziyade bir kısım araziyle Venedik körfezinden ayrılmıştır. Kayalarının tepelerinden gemilere kadar taşlar endaht etmeye muktedir buldukları söylemeyi Karadağlılar âdet etmişlerdir. Kataro dairesinin sâhili Türklerin Bar'a yakın olan İspiça limanına kadar mümted olur” (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1) ifadelerine yer verilmiştir. Kitapta ise Karadağ isminin manası ve Karadağ'ın sınırları şu şekilde anlatılmaktadır: “İslâvca Çernagora, İtalyanca Montenegro, Rumca Mavro-Vouni, Arnavudca Mal-Esija, Fransızca Montagnes-noires dinilen Karadağ kıta'a-i sagîresi Devlet-i Aliyye ve Avusturya araziyle hem-hudûdolubşimâl-i garbisinde Hersek, şark ve cenûbundaşimâli Arnavudluk, garbda Avusturya'ya âid ve Karadağ'ı Adriyatik Denizi'nden fârik Kataro Nâhiyesi mevcûddur. Dağlılar bu dar arazinin denizle kendi aralarına girmesinden kinâyeten memleketlerindeki kayaların başından denize taş atabileceklerini söylerlerdi. Bu Kataro Nahiyesi o zaman bizim olan Bar (Antivari) civârındaİspiça (Spitza)'ya kadar sahil boyunca mümteddir” (Ali Fitri, 1329: s. 23).

Raporda kitaba göre nispeten daha ağıdalı bir dil kullanılmıştır. Ayrıca dağlarla ilgili bahiste olduğu gibi eski ölçü birimlerine yer verilmiştir. Örneğin Karadağ'ın en önemli yükseltilerinden birisi olan ve Bosna'nın güneyinde Katoro yakınında bulunan Lovçen dağı zirvesi irtifanın 4.200 kadem²³ olduğu belirtilmiş (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-2) olmasına rağmen kitapta metre cinsinden yükseltisi 1.759 (Ali Fitri, 1329: s. 24) olarak gösterilmiştir. Rapor ve eser arasındaki farkın nedeni muhtemelen basılı halinin Harbiye'de ders kitabı olarak okutulması ve öğrenciler için daha kolay anlaşılır kılınmak istenmesidir.

Karadağ ordusunun durumunu konu alan bir diğer belge ise katalogda 998 sıra numarasıyla tasnif edilen (OSK, K. 8, N. 3, A. 12) ve “1292'de Karadağ Muharebeleri ve Karadağ Usul-ı Tabyası” başlığını taşıyan belge grubudur. Katalogda 12 varak olduğu kaydı düşülmüş olmasına rağmen kapakla birlikte toplam 7 varaktan müteşekkildir. Kanun-ı Sani (Aralık) 1926 tarihinde Fuad imzasıyla düşülen notta, “İş bu eserin tab edildiği melfûf krokilerden anlaşılacakda ise de matbûnüshâsı meydana çıkmamıştır.” bilgisi yer almaktadır. Katalogda “nevi” bölümünde “dergi” ibaresi düşülmüştür. Yaptığımız taramalarda yayımlandığı yere dair herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Hazırlanma sebebi olarak şu ifadeler yer verilmiştir: “Son 50 sene zarfında vukû bulan muharebâtın ekserisi daha vekâyinin hîn-i cerayânında veyâ biraz sonra tahrir ve neşr edilmiştir. Muharebât-ı mezkûrenin herhangi bir hâdise-i mühimmesi uzun uzadıya münâkaşâne ve az çok tarafkirâne intigâdâtasebeb olmuş pek çoğu bir takım nazariyât-ı cedîdenin zuhûruna hıdmetetmiştir. Bilakis, 1876-1878 seneleri Dalmaçyahudûdu civarında cereyan eden Türk- Karadağ seferi nazar-ı dikkati pek az celbetmiştir. Tarih-i harbin bu muayyen üzerinde o kadar semere olmayışı başlıca menâbi-i mevskûnânın fikdânına atf olunabilir. Her ne kadar 1876 senesi Türk-Karadağ dâru'l-harekâtında cereyân eden vakai bir dikkat-i mahsûsa ile t'akib edilmiş ise de her iki muhâcim tarafın tabiatı o vakit pek az tanınmış olan arâzîninmahsûsiyeti tarih-i harb tarihine esas ittihaz edebilecek muntazam ve şâyân-ı itimâd raporların vücuda gelmesine mânî olmuşdu. 1877 ve 1878 senelerinde Tuna ve Balkanlarda tarafa temevvün olan muharebe-i azîme Avrupa'nın inzâr-ı dikkatini o tarafa celb ettiğinden ikinci derecede olan Karadağ dâru'l-harekâtı heman kâmilin unutuldu. Binaenaleyh işbu Türk-Karadağ muharebesinin tedkik ve tetebu-u için muktaza-ı menâbinâ-kâfi olduğu gibi şâyân-ı vüsugda değildir” (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-1).Bu izahtan hareketle Karadağ muharebeleri hakkında böyle bir yazının vücuda getirilmesinin nedeni, konuyu aydınlatacak yeterli çalışmanın olmayışdır. Bu durumu ise muharebelerle ilgili vesika yetersizliği, her iki tarafın da itimat edilecek

²³“Kadem” ya da “Ayak” olarak nitelendirilen ölçü birimi hakkında Taşkın şu bilgileri vermektedir: “Metrenin kabulüne kadar kullanılan yarım arşın değerindeki ölçüdür. Ancak arşının, çarşı arşını ve mimar arşını gibi iki farklı değer taşıması ve geç dönemde Fransız ayağında kullanılması, Osmanlı ayağını daha değişken bir hale getirmiştir. Ayak kullanımdan kaldırılınca kadar 33 (çarşı arşını 68 cm) ve 37,5cm (mimar arşını 75 cm) değerlerine sahipti.” Bkz. Taşkın, 2005: 144.

raporlar hazırlanmış olması ile 93 Harbi'nin başlamasıyla birlikte Avrupa'nın dikkatinin daha çok o alana yönelmesine bağlamaktadır. Katalogda 17.04.1292 (29 Haziran 1876) tarihli olarak kaydedilmesine rağmen açıkça görülmektedir ki belge Karadağ muharebeleri sonrasında yazılmıştır. Ancak İsmail Fazıl Paşa'nın 1292-1293 Osmanlı-Karadağ Seferi²⁴ isimli eseri gibi doğrudan konuyla alakalı yapılan çalışmalara atıfta bulunulmadığına göre daha erken bir tarihte kaleme alınmış olması gerekmektedir. Nitekim yazar, Osmanlı-Karadağ harbi ile ilgili referans kaynaklar olarak Gopçeviç'in 1877'de yayımlanan "Montenegro und die Montenegriner"²⁵ kitabı ile "Rustova" ve "Lokont"un tamamlanmamış eserlerini, Avusturya-Macaristan Cerâid-i Askeriyyesi'nin (Prohaska, Teschen 1876)neşriyatı (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-1)ile Prusya süvari yüzbaşlarından Graftezeç'in"1876-1877 Senelerinde Karadağ Muharebâtı ve Türkiye'ye Karşı Muzafferiyet" (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-2) isimli eserini göstermektedir.

Karadağ coğrafyası, Karadağlılar ve Karadağ ordusu ile alakalı bilgiler yukarıda izah ettiğimiz iki askeri rapordaki bilgiler merkeze alınarak izah edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca mezür başlıklar altında belgelere göre verilen bilgiler konuyla ilgili diğer kaynaklarla da desteklenmeye çalışılmıştır.

2. KARADAĞ COĞRAFYASI

Slavların "Çernagora", İtalyanların "Montenegro" isimlendirmesi aynı manaya gelmekte olup Türkçe anlamı "kara-dağ" demektir (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1). İtalyanca "Montenegro" isimlendirilmesi Slavcadan ödünç alınmış bir çeviri mahiyetinde olup İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi Avrupa dillerine de aynen geçmiştir. Balkanların bu dağlık ülkesini komşuları da kendi dillerinde benzer şekilde isimlendirmişlerdir. Mesela Yunanca "Mavro-Vouni" (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1) kara-dağ demektir.

Karadağ'ı konu alan eserlerde aslında ismiyle de yakından ilgili olduğu şekilde engebeli ve dağlık arazisine vurgu yapıldığı görülecektir. Balkanların bu geçit vermez bölgesi, sakinleri için ekonomik faaliyet sahasını oldukça sınırlandırmasına ve çok zaman fakirlik getirmesine rağmen diğer taraftan yabancı işgallere karşı ülkelerini savunmalarını kolaylaştırmıştır. Karadağlılar doğal bir müstahkem mevki ya da kale olarak nitelendirilebilecek coğrafyada yaşamaları nedeniyle kısmen de olsa hürriyetlerini temin edebilmişlerdir. Nitekim Karadağ coğrafyasının dağlarla kaplı olması ve sarplığı yerel hikâyelere de konu olmuştur. 93 Harbi'nin hemen sonrasında (R. 1294 – M. 1878/1879) İstanbul'da yayımlanan Türkçe bir eserde hikâye şöyle dile getirilmektedir. "Her tarafı ziyâde dağlık olub hatta ahalişi beyninde şu veçhile bir itikâd-ı bâtil vardır ki güyâ Hak Teâla hazretleri hin-i hilkat âleminde dünyanın her tarafına birer mikdar dökmek üzere bir çuvala taş doldurarak kürre-i zemînin etrafında dolaştırır iken Karadağ mevkiinin üzerine geldikde çuvalın dibi delinerek pek çok taş dökülmüş ve işte bu veçhile dünyanın mahsuldar ve bataklık olan mahalleri taşsız kalarak onların hisseleri kâmilen Karadağ'a isabet etmiştir" (Kamil Kapudân, 1294: 11-12). Kamil Kaptan'ın eserinde yer verdiği bu hikâye ilginç bir şekilde, 35 yıl sonra Londra'da yayımlanan bir başka eserde de kendisine yer bulacaktır.

93 Harbi arefesinde Karadağ, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile komşu durumdadır. Kuzey, doğu ve güney yönlerden Osmanlı vilayetleri olan Hersek ve Arnavutluk ile çevrelenmiştir. Batısında ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ait olup Karadağ'ı Venedik Körfezi'nden ayıran Kataro Nahiyesi yer almaktadır. Avusturya hâkimiyet alanı o dönem Osmanlı Devleti'ne ait olan Bar'a yakın bir konumda bulunan İspiça Limanı'na kadar uzanmaktadır. Karadağlılar Avusturya'nın elinde bulunan bu dar sahil şeridi ile alakalı olarak kinâyeli bir şekilde, "kayaların tepelerinden gemilere kadar taşlar atmaya muktedir bulduklarını söylemeyi âdet etmişlerdir" (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1; Ali Fitri, 1327: 23).

²⁴ İsmail Fazıl Paşa'nın eseriyle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Yılmazçelik ve Özdem, 2014: 3-37; Türkmen, 2017: 386-407.

²⁵ Raporda, "bu iki seneden ziyâdeimtidâd eden seferin mufassal bir tarihini yazan yalnız Gopçeviç olmuştur" denildikten sonra, Gopçeviç'inifrad derecesinde milletperver olmasından dolayı eserine şüphyle bakılması gerektiği ancak savaşın şartları ile Karadağ ordusunun ruh haline derin bir bakış açısı sunması açısından kıymetli olduğu dile getirilmektedir. OSK, K. 8, N. 3, A. 12-1; Gopçeviç'in ilgili eseri için ayrıca bkz. Gopçeviç, 1877.

Karadağ denince ilk akla gelen dağlarıdır. Bir taraftan 16°/20° ile 10°/17° doğu boylamları (tul-ı şarkî) ve diğer taraftan 10°/42° ve 43° kuzey enlemleri (arz-ı şimâl) arasında sarp ve yüksek kayalıklar bulunmakta olup bunların başlıcaları Çernagor ve Brda'dır. Venedik Denizi (Adriyatik Denizi) sahili boyunca uzanan dağ silsilesi Kataro Limanı üzerinde daha da yükselerek adeta amûdî (dikey) bir duvar haline gelir. Bu yüksek dağ silsilesi Bosna ve Arnavutluk hudutlarını uzanır. Bu silsilenin en yüksek zirvesi Karadağ hududu üzerinde yer alan ve önceden Bosna'nın güneyinde bulunan, Katoro yakınlarındaki Lovçen'dir. Lovçen Dağı'nın irtifai 1759 m. (4200 kadem) olup zirvesi yıl boyunca kar ve bulutla kaplıdır. Diğer taraftan Bosna'nın kuzeyinde, Hersek hududu üzerinde Moroçka Dağları uzanmaktadır. Bu dağ silsilesinin en yüksek noktası Dormitor Dağı olup 2528 m. (7500 kadem) irtifaındadır. Arnavutluk hududu üzerinde bulunan Kom Dağı'nın 2850 m. (9000 kadem) kadar olan Dişli Tepesi'nin zirvesi daima bulutla kaplıdır (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-1; OSK, K. 8, N. 124, A. 12-2; Ali Fitrî, 1327: 24).

Karadağ'ın dağlık coğrafyasına rağmen akarsuları oldukça azdır. İşkodra Gölü'ne dökülen Moroça, Riega ve Çerminça önemli akarsularıdır. Ayrıca Karadağ arazisini ikiye bölen, Nikşiç Ovası'ndan ve Ostrog Boğazı'nın altından dağı delerek geçer ve önemli bir vadi oluşturarak Moraça Nehri ile birleşen Zeta Nehri bir diğer önemli akarsuyu olarak sayılmalıdır. Bunların dışında kar sularının erimesiyle ve çeşitli kaynaklardan ortaya çıkan ve küçük dereler de vardır. Bunlar ova tabanlarında Hersek'te olduğu gibi küçük göller meydana getirmektedirler. Karadağ'ın sarp coğrafyası ulaşımı da olumsuz etkilemiştir. Ali Fitrî Bey hazırladığı raporunda, "Bu dağlık memlekette tarik olmayıp ancak keçi yolları mevcut topçu hattı süvarisi bile bir geçidi mürûra muktedir olmadığından cesur Dağlılara nasıl yetişilebilir, ta'kiblerine bir kul memur oldukda en küçük bir geçide tavakkuf ederek çıkamaz" sözleriyle ulaşım hatlarındaki zorluğa dikkat çekmektedir(OSK, K. 8, N. 124, A. 12-2; OSK, K. 8, N. 124, A. 12-3). Ali Fitrî Bey kitabında ise daha ayrıntılı bir yol tarifi vermektedir. Trebin-Çetine; Kristaç-Duga Boğazı-Nikşiç-OstrogBoğazıDanilograd-Çetine; Foça-Goraçko'dan ve Nikşiçivârından geçerek Brda kısmına giren ve Piva Vadisi Moraça Vadisine uzanan; Kataro-Nyeguş-Çetine; Bar-Suttorman Geçidi-Çetine; Podgoriça-İşpuza-Danilograd; Podgoriça-Riyeka-Çetine; Kolaşin-Moraça Vadisi-Podgoriça yol güzergâhları olarak sıralamakta, askeri sevkیات için birinci dereceden önemli yolları; "Podgoriça, Bar, Ülgün, Nikşiç, Çetine" olarak belirtirken, "Medun, İşpuza, Danilograd, Virpazar, Zablyak, Duga ve Ostrog Boğazları vesâ'ire" güzergâhlarını ise ikinci dereceden önemli olarak nitelendirmektedir (Ali Fitrî, 1327: 25). Ancak bu sıralamayı yapmasına rağmen askeri harekât açısından yolların zorluğunu da vurgulamaktadır. Nitekim Ali Fitrî Bey "demek ki bu memleketde hareket-i asker yapacak yabancı bir ordu yalnız Dağlılarla değil dağlarla, tabiyatla da pençeleşecektir" (Ali Fitrî, 1327: 26) demekten kendini alamayacaktır.

Coğrafyanın bu denli sarp olması Karadağ'ın ele geçirilmesini zorlaştırırken ahalisi için ülkelerinin savunulmasını kolaylaştırmıştır. Karadağ ordusunun muhasımlarına karşı gerçekleştirdiği muharebelerde en büyük avantajı yine bu coğrafyadır.

3. KARADAĞLILAR VE SAVAŞTA İNSAN UNSURU

Karadağ hakkında yazılan eserlerde ön plana çıkan unsurlardan birisi ise Karadağ insanı ve onlara ait özelliklerdir. Karadağ'ın coğrafi şartları ülkenin işgalini güçleştirip, savunulmasını kolaylaştırmıştır. Ancak Karadağ'ın savunulması yine de muharip bir milletin varlığını zorunlu kılmıştır. Bu açıdan Karadağlıların genel özellikleri hakkında kısa bir malumat vermeyi uygun gördük.

Fransız filozof Victor Cousin'in, "bana bir ülkenin şeklini, iklimini, sularını, rüzgârlarını ve tüm fiziki coğrafyasını verin; doğal ürünlerini, florasını, zoolojisini verin; ben size önceden bu ülke insanının nasıl biri olacağını, bu ülkenin tarihte nasıl bir rol oynayacağını tahminen değil kesin olarak, bir değil bütün devreler için anlatacağıma bahse girerim" (Özgüç ve Tümertekin, 2012: 200-201) diyerek coğrafya ve insan arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Gerçekten de Karadağ üzerine yazılan eserlerde Karadağ'ın geçit vermez coğrafyasının yanında ve bu coğrafyanın Karadağ insanı üzerindeki etkisi de değerlendirilmektedir.

İsmail Fazıl Paşa Karadağlıları; “cesur, kanaatkâr, silahını bi-hakkın isti‘mâl ederek, vatanlarında sarp dağlarda yabanî keçi gibi taşdan taşa seker bir takım efrâd” (İsmail Fazıl Paşa, 1329: 6)olarak tarif etmektedir. Karadağlıların savaşı özellikleri Avrupalıları da etkilemiştir.İngiliz yazar Stevenson, “Karadağ Tarihi” isimli eserinde Karadağlıları kahraman olarak nitelendirmekte, “yaklaşık beş asırdır yiğit Dağlılar, sayıca kendilerinden kat be kat üstün olan bir düşmana karşı var olma mücadelesi yürütmüşler ve Balkan yarımadasının geri kalan Slavları, en azından bu dönemin büyük bir bölümünde, bir yabancı egemenliğine boyun eğmek zorunda kalırken, yalnızca Karadağlılar milli bağımsızlıklarını bozulmadan korumayı başarabilmişlerdir” (Stevenson, 1914: 9-10) sözleriyle onların bağımsızlıklarına olan düşkünlerini ifade etmiştir.

Avrupalıların Karadağlılara karşı bu türden olumlu ifadeleri bir noktada anlaşılabilir. Ancak Karadağ insanının bizzat savaştığı Türkler üzerinde de benzer bir etki bıraktığı görülmektedir. Osmanlı askeri raporlarında da çoğunlukla olumlu bir Karadağlı imajına rastlamak mümkündür. Askeri raporda Karadağlılardan sitayişle bahsedilmekte, ekseriyetle uzun boylu, hoş endam, zorluklara dayanıklı, çok kanaatkâr kişiler olduğu vurgulanmaktadır. Bu meziyetlerinin ise onları iyi birer asker haline getirdiği söylenmektedir. Aynı raporda, şiddetli ve ateşli bir mizaç, tevekkül sahibi, milletine karşı yüksek derecede bir muhabbet duyan, her türlü zorluğa katlanabilen, girişimcilik ve tabi bir beceriklilik içerisinde hareket edebilmenin yanında cesaret gibi seçkin vasıflara sahip oldukları belirtilmektedir (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-5).

Ali Fitrî de raporunda Karadağlılar hakkında olumlu bir imaj ortaya koymakta, onları özgürlüğüne düşkün bir millet olarak nitelendirirken, “Karadağ zaten muhârib bir kavim ile meskûn olub cenk ü cidâl birçok asırdan beri bunlar için âdet olmuştur” (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-4) diyerek savaşı özelliklerine vurgu yapmaktadır. Karadağlıların savaşa düşkünlükleri aynı zamanda silaha verdikleri önemin de satır aralarında karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. “Erkekler iki omuzlarında asılı iki tobra (kıldan yapılmış bir tür çuval) taşıyıp derinlerine azık barut ve kurşun korlar. Ve bir de omuzlarında yünden mamul (struga) isminde gayet kalın ve tüylü bir ehram taşıyıp kırda kaldıkları geceler bunu hem döşek hem de yorgan makamında istimâl ederler ise de bundan asıl maksad nefislerinden daha aziz tuttukları silahlarının yağmurdan muhafazasıdır” (Kamil Kapudân, 1294: 27). Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi silahlarına kendilerinden bile daha büyük önem vermektedirler.

Ali Fitrî Bey, Karadağ’da muvazzaf askerlik olmamasından dolayı askerlerin talimlerinin eksik olduğundan bahsettikten sonra bu eksikliğe rağmen çocuk ve kadınlarına varıncaya kadar ahalinin savaşa meyilli bir fitrata sahip olduğunu ve bu fitratı pekiştirenin ise memleketlerinin tabiatı olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzdendir ki Karadağ ahalisinin çoğunluğunun daima omuzlarında tüfekte gezdikleri, çobanlık ve avcılıkla iştigal ettikleri ve bu durumun onlara münferiden askeri bir kıymet bahşettiği yorumunda bulunmaktadır (Ali Fitrî, 1327: 29-30).

4. 93 HARBİ AREFESİNDE KARADAĞ ORDUSU

Karadağ coğrafyası aynı zamanda Karadağ’ın savaş nizamını da önemli ölçüde belirlemiştir. Karadağ’da düzenli askeri birliklerle mücadele etmenin imkânsızlığı da aslında coğrafyanın getirdiği özelliklerin bir sonucu olarak görülmelidir. Ali Fitrî Bey, “bu nevi arazide mevki-i harbtâ’yın olunamaz zira bütün memleket bir kaledir” (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-3) derken bu duruma işaret etmektedir.

1876’da Karadağ muharebeleri başladığında oldukça külliyetli bir Osmanlı ordusu İşkodra merkezli olarak toplanmıştı. Daha sonra bu birliklere takviye kuvvetler de eklenecekti. İsmail Fazıl Paşa’nın verdiği bilgilere göre; 2. Orduya mensup 1 Taliâ ve 4 Nizamiye Taburu; 3. Orduya mensup ve Martini silahıyla donatılmış Manastır, Ohri, İlbasan ve Tiran Taburları ile 2 Nizamiye Taburları ve 6 Taliâ taburu; 4. Orduya mensup ve Vincister tüfeğiyle donatılmış Ordu, Ünye, Samsun, Bolu, SinobSevâhil Taburları; 5. Orduya mensup bir kısmı Martini bir kısmı Şınayder tüfekleriyle donatılmış Hamâ, Humus, Kilis, Maraş, Ayıntab, Beyrut, Trablusşam, Gazze, Kars, Duma, Lazkiye taburları bulunuyordu. Ayrıca Altûnizâde’nin İstanbul ahalisinden oluşturulmuş bir tabur; İşkodra Hudûdiye Taburu; beş altı bin Zeybek ve Arnavutlardan müteşekkil yardımcı birlikler bulunuyordu.

Topçu birlikleri ise 4 ve 6 fundalık, seyyar 4 batarya, Tophane imali üç fundalık tunç, 6 dağ bataryasından oluşuyordu²⁶ (İsmail Fazıl Paşa, 1329: 17-18).

Karadağ'da askerlik, profesyonel bir meslek olmaktan ziyade eli silah tutan her Karadağlı askerlik ile mükellefti. Daimi kuvvet olarak yalnızca 600 mevcutlu "perpaniye" olarak tabir edilen piyade jandarması ile "kapadaviya" olarak isimlendirilen 400 kişilik muhafız askerleri ile 50 mevcutlu prensin maiyet bölüğü bulunuyordu (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-3; Ali Fıtrî, 1327: 27). 93 Harbi arefesinde nüfusu tam olarak bilinmese de yaklaşık 120.000 ile 130.000 kişilik bir nüfusa sahip olduğu tahmin edilen (Kamil Kapudân, 1294: 11) Karadağ'da halkın 17 yaşından 50 yaşına kadar olanları birinci hatta yer alıyordu. Bunların mevcudu yaklaşık olarak 27.000 kişiydi. Ayrıca ülkeye herhangi bir saldırı durumunda gerekirse çocuklar, ihtiyarlar ve hatta kadınlar bile silaha sarılıyordu (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-2).

Karadağ ordusu 93 Harbi arefesinde yeni askeri usuller gereğince hazerî ve seferî (barış ve savaş) dönemlerde tabya sistemine göre teşkilatlanmıştı. Tabyalar 6:4 sistemine göre ve daha ziyade bölüklü tabur şeklinde örgütlenmişti. Tabyayı oluşturan birlikler kabile ve akrabalık esaslarına göre oluşuyordu. Bir köy bir bölük olarak kabul edilmişti. Yine bir takım akraba ve taallukatın ikamet ettikleri çeşitli mahalleler bir bölük vücuda getiriyordu. Aynı kabileye mensup kişilerden oluşan bu bölükler bir araya gelerek 600-900 kişiden müteşekkil bir tabur oluşturuyorlardı. Böylece kavim ve kabile esaslarına dayanarak teşekkül eden birlikler kan bağının da etkisiyle daha sağlam bir kuvvet vücuda getirilebiliyor ve bundan dolayı fedakârlık, cesaret ve muharebe esnasında arkadaşlarına yardım gibi özelliklere sahip oluyorlardı. Taburlarda bir araya gelerek liva halinde birleşiyordu (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-2). Bunların dışında seferberlik halinde silahaltına alınan ve mevcutları yaklaşık 8.000 kişi civarında olan 50 yaş üstünde kişilerin oluşturduğu yardımcı kuvvetler de bulunuyordu (Ali Fıtrî, 1327: 28).

Her bölükte bir bölük kumandanı ile 4 takım zabiti vardı. Ayrıca her takımda 2 tane olmak üzere bir bölükte 8 küçük zabıt, bir borazancı bir de bayraktar (alemdar) bulunuyordu. Bazı bölüklerde birden fazla bayraktar bulunabiliyordu. Bunun nedeni ise bayraktarlığın Karadağlılarda bir nevi imtiyaz olarak kabul edilmesi ve babadan oğula geçmesiydi. Bayraktarlığı fevkalade muteber ve makbul görülmüyordu. Taburlar ise bir kumandanla ikinci bir kumandanın emrinde bulunuyordu. Bu ikinci kumandanın vazifesi Osmanlı ordusunda kolağalarının yaptığı göreve karşılık geliyordu (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-5; Ali Fıtrî, 1327: 27-28).

Karadağ ordusunda piyade ve topçudan ibaret yalnız iki sınıf asker olup her iki sınıf asker de Rus Krnka ve ya Avusturya'nın Vanzl tüfekleriyle kısmen de ağızdan dolan karabinalarla donatılmıştı (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-3).

Karadağ hükümeti, ordusunda eksik olan 14.000 tüfeği satın alacak ekonomik duruma sahip olmadığından masrafı hafifletebilmek için hükümetle asker olacaklar arasında bir mukavele yapılmıştı. Her şahıs imkânı varsa kendi hesabına senede artırabileceği parayı vermek şartıyla hükümetten bir Krnka tüfeği alır ve bedelini senelik taksitler halinde hükümet sandığına öderdi. Bu sayede ordunun tamamının Krnka tüfeği ile teçhiz edileceği düşünülmüştü. Ancak savaşın erken başlaması bu hedefe ulaşmalarını engelledi (Ali Fıtrî, 1327: 27-28). Askerlerin kullandığı tüfekler dönemin modern ordularından farklı olarak süngüszdü. Ayrıca her Karadağlı asker iki pistol ile bir milli hançer taşıyor ve bazılarında pistol yerine revolver bulunuyordu. Ayrıca Osmanlı Karadağ Harbi esnasında Osmanlı ordusundan peyderpey elde ettikleri 3000-4000 kuyruktan dolma İngilizkâri tüfeklerle teçhizatlarını güçlendirmişlerdi. Cephane ikmali dönemin modern ordularında olduğu gibi değildi. Fakat Karadağlıların iyi nişancı ve cephanelerini tasarrufta gösterdikleri maharet, cephaneye ikmali konusundaki sorunları büyük ölçüde hallediyordu. Öyle ki üzerinde taşıdığı 80-100 fişek, bir Karadağlı asker için birçok muharebede yeterli geliyordu. Bunun yanında Karadağlılar tekrar tekrar vuku bulan muharebelerde gerektiğinde evlerine giderek ihtiyaçlarını tamamlayıp tekrar savaşa katılabiliyorlardı. Karadağlı askerler savaş esnasında teçhizat olarak fişek çantası, içinde bir

²⁶Karadağ muharebelerinde yer alan birliklerin sayısı İsmail Fazıl Paşa'nın verdiği kadar oldukça fazla olmalıdır. 3. Ordu'nun 1291, 1292, 1293 seneleriyle 1313 Yunan Muharebesi'nde ve 1321 senesinden 1327 senesine kadar Yemen'de istihdam edilmiş olan alay ve taburlarının mahal ve tarih-i istihdamlarını müsair defterde 3. Ordu'ya mensup diğer alay ve taburların da ismi yer almaktadır. Bkz. OSK, K. 11, N. 289, A. 289-12.

kısım cephane ile 4-6 günlük yiyecek bulunan torba taşırlardı. Ayrıca bir çift çarık ile örtü bulunduruyorlardı (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-3).

Karadağ'ın topçu birlikleri ilk olarak 1870'li yılların başlarında teşkil edilmişti. Avusturya ve Sırbistan tarafından Karadağ'a 3-4 fundalık ağızdan dolma dağ (cebel) topu hediye edilmişti. İlk dönemlerde yalnız indirip bindirme talimiyle yetinilmiş, atış talimleri icra edilmemişti (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-3). Savaşın hemen öncesinde ise Karadağ topçusu 7 dağ (cebel) bataryasından ve toplam 24 toptan oluşan bir güce ulaşmıştı. Osmanlı-Karadağ muharebeleri başladığı zaman bu topların bir kısmı kullanıldı. Kuzey ve güney ordularının bünyesinde dörder toplu birer batarya teşkil edilmişti. Ancak bunlar Osmanlı ordusuna karşı büyük bir zarar vermediler. Topçu kumandanların bu silaha karşı fikir sahibi olmamaları başarısızlığın en önemli sebebiydi. Mesela Osmanlı tabyaları ve Nedezini gibi müstahkem bölgeler savaş esnasında bütün gün gereksiz olarak topa tutuluyor ve o zamanlar oldukça pahalı olan cephane gereksiz yere harcanıyordu. Savaşın sonlarına doğru Karadağ topçusu azda olsa atışlarda maharet sahibi olmaya başlamıştı. Karadağ bu dönemde barut vesâir cephaneyi Avusturya'nın Kataru limanı yoluyla Avrupa'dan tedarik ediyordu. Savaştan önce Karadağ'da tesis edilmiş olan fişek ve cephane fabrikası oldukça azdı (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-4). Başlangıçta yalnızca milislerin teçhiz edilmesi ve giydirilmesi için "Kernoviç Reçla?"da bir silah ve mühimmat fabrikası kurulmuş, zamanla burası bir nevi askeri mektebe dönüşmüştü. Bunun dışında Karadağ'ın başkenti Çetine'de bir büyük fişek mağazası, nahiyelerde 8-10 kadar barut depo ve mağazaları vardı. Hemen savaş öncesinde, 1874'te ahalide bulunanların dışında Karadağ hükümetinin elinde 6-7 milyon fişek bulunmaktaydı (OSK, K. 8, N. 124, A. 12-6; Ali Fitrî, 1327: 29).

Karadağ ordusunda gerçek anlamda askeri bilgiye sahip olan ancak iki kişi vardı. Bunlar Paris'te eğitim almış olan Prens Nikola ve Genelkurmay Başkanı'ydı. Bu iki kişinin dışında büyük ya da küçük rütbeli subayların hiçbirisinin gerçek anlamda askeri eğitimi bulunmuyordu (Ali Fitrî, 1327: 29). 1876'ya kadar Karadağlılar ancak üç dört günlük küçük akınlar yapmışlar ve ülke sınırları dışında daha büyük çarpışmalara girişmemişlerdi. Doğal olarak bu gibi ufak akınlarda intizamlı ve teşkilatlı bir menzil hizmetine ihtiyaç duyulmamıştı. Ancak 1876'da büyük bir kuvvetle Karadağ ordusu Mostar taarruzuna başladı. İşte o zaman muntazam bir nakliyenin eksikliği kendini şiddetle hissettirdi. Nitekim bu tecrübe Karadağlıların kendi topraklarından çıktıklarında bir meydan muharebesini gerçekleştiremeyeceklerini gösteriyordu (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-4; OSK, K. 8, N. 3, A. 12-5; Ali Fitrî, 1327: 30)

Muharebeler esnasında Karadağ'da 5-6 hastane hizmet görmüştür. Bu hastaneler yabancılara, özellikle Rus Salib-i Ahmer (Kızıllaç) cemiyetiyle Karadağlı kadınlara bırakılmıştı. Bu hastanelerde verilen sağlık hizmetlerinin dışında Karadağlılar kendi yaralarını bizzat kendileri de tedavi edebirdi. Savaş esnasında Karadağlıların Türk askerlerinden yaralananları nadiren tedavi ettikleri görülmüştür. Düşman askerlerinden yaralı olarak ele geçirdiklerini tedavi etmek ve beslemek için vasıtalarının tamamını uzun müddet terk etmek zorunda kalacaklarından askeri raporda belirtildiği şekliyle "işini bitiriyor demekle işin içinden çıkarlardı" Ancak savaş sonrasında Karadağ hükümeti de Cenevre Muahedesine²⁷ dâhil olmuştur (OSK, K. 8, N. 3, A. 12-4).

5. SONUÇ

1875 yılında başlayan Hersek ve 1876 yılında başlayan Bulgar isyanları Karadağlılar tarafından, uzun zamandır elde etmek istedikleri bağımsızlık için fırsat olarak görüldü. XIX. yüzyıl boyunca Balkanlara kökleşen milliyetçilik fikrinin de etkisiyle 1876'da Sırbistan'la birlikte Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Şüphesiz iki küçük Balkan devletinin Osmanlı Devleti'ne karşı böyle bir savaş sürecine girmesinde Rusya'nın takip ettiği politikaların da etkisi vardı. Yaklaşık iki yıl sürecek olan muharebelerde nüfusu 120.000 civarında olan ve cepheye sürebildiği asker sayısı ise 30.000 kişiyi bulmayan Karadağ, Sırbistan'ın aldığı ağır yenilgiye rağmen Osmanlı Devleti karşısında büyük bir direniş gösterdi. Askeri raporlar incelendiğinde Karadağ'ın Mostar'a karşı

²⁷ Cenevre konvansiyonları olarak nitelendirilen ve İsviçre'nin Cenevre şehrinde yapılmış dört muahedeyi kapsamaktadır. Milletlerarası hukukta insan hakları üzerine yapılmış önemli belgelerdir. Solferino Savaşında yaşanan vahşete şahit olan Jean Henry Dunant'ın gayretleri neticesinde ortaya çıkmıştır.

düzenlediği harekâta varlık gösteremediği ve açık alanlarda yapılacak bir muharebe için teçhizat ve ikmal imkânlarının yetersiz olduğu görülecektir. Diğer taraftan 1876'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğinde ekonomik olarak oldukça zayıf, halkı fakir, harp sanayine yönelik altyapısı sınırlı bir Karadağ söz konusuydu. Harp öncesinde Rusya ve Avusturya'dan bir miktar modern piyade tüfekleri alınmış olmasına rağmen sayıları az ve birkaç dağ (cebel) topuna sahip olan topçu birlikleri ise yok mesabesindeydi. Ayrıca savaşta kullanılacak olan askeri teçhizatın yanında cephedeki askerin iaşesinin bile tamamını kendi imkânlarıyla karşılayamayan ve dışarıya bağımlı bir Karadağ söz konusuydu. Fakat bütün bu eksikliklerine rağmen Karadağ, Osmanlı Devletine karşında tutunmayı başardı ve ülkesinin ele geçirilmesini önledi. Karadağ'ın bu başarısının sebebi şüphesiz ordusuydu. Ancak silahları eksik, komuta heyeti askeri eğitim almamış bir ordunun, Osmanlı Devleti karşısında tutunabilmesini sağlayan, doğal bir kale olan Karadağ coğrafyasının sağladığı avantajla da yakından alakalıydı. Çünkü Osmanlı ordusu yalnızca Karadağlılarla değil dağlarla, tabiatla da mücadele etmek zorunda kalmıştı. Coğrafyasının sağladığı avantaj XIX. yüzyılın son çeyreğindeki harp teknolojisi açısından değerlendirildiğinde yalnızca Osmanlı Devleti için değil, muasırı olan bütün ordular için Karadağ'ı ele geçirilmesi oldukça güç bir ülke haline getiriyordu.

KAYNAKÇA

“MontenegroArmyStrengthAndOrganization”, *Bulletin Of MilitaryNotes*, (1903). I, 230-233.

Akman, H. (2006). *Paylaşılmayan Balkanlar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ali Fıtrî. (2021). *91-92 Hersek Seferi 92-93 Osmanlı-Karadağ Seferi ve Hâl-i HâzırDârü'l-Harekâtı (1875 Hersek ve 1876 Karadağ Savaşları)*, (Haz.) Zafer Gölen, Lyon: Livre de Lyon.

Ali Fıtrî. (1327). *(91-92) Hersek Seferi 92-293 Osmanlı-Karadağ Seferi ve Hâl-i HâzırDârü'l-Harekâtı*, Dersaadet: Mekteb-i Harbiye Matbaası.

Arısoy, İ. A. (2003). Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa. *Avrasya Etüdüleri*, 43, 79-104.

Buxton, N. andLeese, C. L. (1919). *Balkan ProblemsandEuropeanPeace*, New York: Charles Scribner'sSons.

Gilman, D. C. (Ed). (1905). “Chateaubriand”, *The New International Encyclopædia*. (Vol. IV, pp. 538-539). New York: DoddMeadandCompany.

Gopčević, S. (1877). *MontenegrounddieMontenegriner*, Leipzig: VerlagvonHermannFries.

Gölen, Z. (2009). 1852–53 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları. *HistoryStudies*, 1(1), 213-296.

Gölen, Z. (2011). 1862 Karadağ Askerî Harekâtı ve Sonuçları. *Belleten*, 75(273), 503-544.

<https://www.etymonline.com/search?q=montenegro> adresinden 5 Şubat 2020 tarihinde edinilmiştir.

İnalçık, H. (2005). Türkler ve Balkanlar. *Bal-Tam Türklük Bilgisi Dergisi*, 3, 20-44.

İsmail Fazıl Paşa. (1329). *92-93 Osmanlı – Karadağ Seferi*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Kaçmaz, M. (2003). Balkan Coğrafyası, Zeynep İskefiyeli (Ed.), *Türk Tarihinde Balkanlar(11-37)*, I, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Kâmil Kapudân. (1294). *Karadağ*, İstanbul: Mihran Matbaası.

Karcı, E. (2017). 93 Harbi'nde Osmanlı Ordusuna Yönelik Eleştiriler. II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s. 228-247). Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları.

Karpat, K. H. (1995). Balkanlar. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C.5, ss. 25-32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Moltke, H. V. (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev.) Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Osmanlı Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu. (1993). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Sander, O. (1969). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Sloane, W. M. (1914). *The Balkans A Laboratory Of History*, New York: Jennings & Graham.

Stachowski, M. (2014). Avrupa Balkan(lar)ı Türkçe Bal(yk) ve Bunların Asıl Anlamları Sorunu. (çev. Mustafa Ağca). *Türkbilig*, 27, 155-159.

Stevenson, F. S. (1914). *A History of Montenegro*, London: Jarrold & Sons.

Taşkın, Ü. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü Ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Telif ve Tetkik Eserler

Trevor, R. (1913). *Peeps At Many Lands Montenegro A Land Of Warriors*, London: Adam And Charles Black.

Türkmen, İ. (2017). İsmail Fazıl Paşa'nın 1292-1293 Osmanlı – Karadağ Seferine Dair Değerlendirmesi. II. Uluslararası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s. 386-407). Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları.

Urhan, V. (2015). Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. ve 18. Yüzyıllar). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 113-135.

Uzman, N. (2017). Kafkas Göçlerinin Anadolu'nun Demografik Yapısına Etkileri (1877-1878). *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın 140. Yılında Kafkas Göçleri ve Etkileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 95-107). İstanbul: Gülistan Dostluk Derneği Yayınları.

Yılmazçelik İ. ve Özdem A. G. (2014). İsmail Fazıl Paşa'nın Kaleminden 1292-1293 (1876-1877) Osmanlı-Karadağ Seferi. *XIV. Yüzyıldan Günümüze Balkanlar ve Balkan Tarihi On Dördüncü Askeri Tarih Kongresi (Sunulmayan Bildiriler) Kitabı* içinde (s. 3-38). İstanbul: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları.

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı Arşivi

Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu (OSK)

OSK, K. 8, N. 124, A. 12.

OSK, K. 8, N. 3, A. 12.

OSK, K. 11, N. 289, A. 289.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

This study purposes to reveal the situation of the Montenegro Army on the verge of the 1877-1878 Ottoman-Russian War. After Montenegro came under the rule of the Ottoman Empire, it stood as a problem in almost every period. The Ottoman Empire tried to keep the Montenegrins under control, who plundered the region where they were included. Montenegro, which was involved in separatist activities since the 19th century under the influence of the nationalist movement, gained an advantage against the Ottoman Empire thanks to its mountainous and rugged geography. This study was also prepared to evaluate the effect of Montenegro geography in determining the military methods followed by the Montenegro army.

Methodology

The main sources of this study are two military reports on the Ottoman-Montenegrin War of 1876-1878 in the last period of the Ottoman Empire and in the archives of the General Staff ATASE Department. One of the reports written by Ali Fitri Bey was simplified and published to be used as a course book in the Military Academy. Besides, Turkish and English secondary sources dealing with the 1877-1878 Ottoman-Russian War and its pre and post were also used. This study consists of six chapters including the introduction. In the introduction, brief information is provided about the Balkan geography and its importance, as well as the Ottoman domination in Montenegro. In the first part, the military reports are evaluated. In the third chapter, the geography of Montenegro, which has a very important effect on the military defense of Montenegro, is explained. In the fourth chapter, the characters and warrior features of the Montenegrins are emphasized. In the fifth chapter, information is given about the Montenegrin army. In the conclusion part, a general evaluation is presented.

Findings

As a result of the Ottoman Empire's westward expansion policy, most of the Balkans was captured in the 15th century. In the same period, Montenegro in the Balkans came under Ottoman rule. However, as of the first period, Montenegrins posed a problem for the Ottoman Empire. Montenegrins frequently engaged in banditry activities, attacked the villages in their region, and carried out looting and massacres. Especially since the second half of the 19th century, they followed an expansionist policy. The Ottoman Empire tried to build derbent and castles on the border in order to prevent Montenegro's expansionist ambitions. In addition, they added soldiers to the border fortresses. So as to prevent the harmful activities of the Montenegrins, the Ottoman Empire carried out military operations against Montenegro in 1852, 1853, and 1862. However, both the pressures of states such as Russia and Austria and the fact that the Montenegro geography was not suitable for military operations prevented the Ottoman Empire from achieving success. Montenegro's success in the war with the Ottoman Empire between 1876 and 1878 is based on two factors. The first of these factors is that Montenegro has a mountainous and difficult geography to occupy. The second one is that Montenegrins were a warrior nation and that they could take advantage of the geography. Thanks to these two factors, Montenegro was able to achieve success against an army that was organized with more modern weapons and had a higher number of soldiers. Even though the Montenegro army did not have the same order as modern armies in this period, its ability to use the advantages of geography was one of the most important reasons for this success.

Conclusion and Discussion

The Herzegovina revolts starting in 1875 and the Bulgarian revolts starting in 1876 were considered by the Montenegrins as an opportunity for their long-awaited independence. With the influence of the idea of nationalism rooted in the Balkans throughout the 19th century, Montenegro and Serbia declared war on the Ottoman Empire in 1876. Montenegro, whose population was around 120,000 and the number of soldiers it could take to the front was not 30,000 during the wars that would last for about two years, showed great resistance against the Ottoman Empire despite the heavy defeat of Serbia. When the Ottoman-Montenegrin War began in 1876, there was a Montenegro that was economically weak, whose people were poor, and whose infrastructure for the war industry was very limited. Although some modern infantry rifles were purchased from Russia and Austria before

the war, their numbers were limited and the artillery units with a few mountain cannons were almost non-existent. In addition to the military equipment to be used in the war, there was a Montenegro dependent on foreign countries, and it could not even afford the entire supply of the soldiers at the front. However, despite all these shortcomings, Montenegro managed to hold on to the Ottoman Empire and prevented the capture of its country. The reason for this success of Montenegro was undoubtedly its army. However, it was closely related to the advantage provided by the geography of Montenegro, which is a natural fortress that enables an army that is deficient in weapons and whose command staff did not receive military training against the Ottoman state. The Ottoman army had to fight not only with the Montenegrins, but also with the mountains and nature.